

Wieloznaczna moralność?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Gra edukacyjna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jacek Wojtysiak, *Filozofia i życie*, Kraków 2007, s. 157.
- Źródło: Ija Lazari-Pawłowska, *O pojęciu moralności*, „Etyka” 1996, nr 1, s. 33–34.
- Źródło: Ija Lazari-Pawłowska, *O pojęciu moralności*, „Etyka” 1996, nr 1, s. 33–34.
- Źródło: Tadeusz Kotarbiński, *Poezje wybrane*, Warszawa 1984, s. 147.
- Źródło: K. W. Franken, s. 40.
- Źródło: Bolesław Leśmian, *Strój*.

Codziennie słyszymy komunikaty dotyczące moralności, a ściślej – słyszymy i wypowiadamy oceny moralne. Co to dokładnie znaczy: ocenić coś moralnie? Uznać, że jest dobre lub że jest złe w sensie moralnym. Moralnym, czyli jakim?

I tutaj natrafiamy na trudności, gdyż o ile łatwiej nam wskazać, czym jest ocena etyczna, ponieważ jest to ocena z perspektywy określonego systemu wartości (części systemu etycznego), który zazwyczaj jest w jakiejś postaci sformułowany, o tyle moralność jest mniej uchwytnym zjawiskiem.

Z jednej strony łatwo dostrzec, kiedy naruszamy normy moralne obowiązujące w pewnej wspólnocie, bo spotyka nas dezaprobata lub nawet potępienie, z drugiej – mamy niekiedy poczucie, że owe negatywne restrykcje wcale nie są uzasadnione (moralnie), bo wynikają z odmiennych od naszych przekonań o tym, czym jest dobro i czym jest zło. Przyjrzyjmy się więc pojęciu moralności, aby mieć większą jasność w odniesieniu do szczegółowych treści moralnych.

Twoje cele

- Poznasz pojęcie moralności.
- Poznasz kryteria wyodrębniania norm moralnych usystematyzowane przez I. Lazari-Pawłowską.

- Poćwiczysz analizę tekstu filozoficznego, tekstu kultury oraz wypowiedzi potocznych ze względu na obecne w nich rozumienie moralności oraz kryteriów norm moralnych.

Niejednoznaczność moralności

Moralność jest pojęciem niezwykle wieloznacznym. Według filozofki Iji Lazari-Pawłowskiej:

Ija Lazari-Pawłowska (1921 – 1994) - profesor etyki Uniwersytetu Łódzkiego, autorka prac z zakresu metaetyki i etyki współczesnej, znawczyni etyki indyjskiej. Kontynuatorka badań Tadeusza Kotarbińskiego i Marii Ossowskiej.

Źródło: Andrzej de Lazari, dostępny w internecie: commons.wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ija Lazari-Pawłowska

O pojęciu moralności

To, co potocznie nazywane bywa moralnością, stanowi rzeczywiście całość tak wieloaspektową i niespójną, że próby zbudowanie jednej definicji analitycznej uwzględniającej wszystkie aspekty skazane są na niepowodzenie

Źródło: Ija Lazari-Pawłowska, *O pojęciu moralności*, „Etyka” 1996, nr 1, s. 33–34.

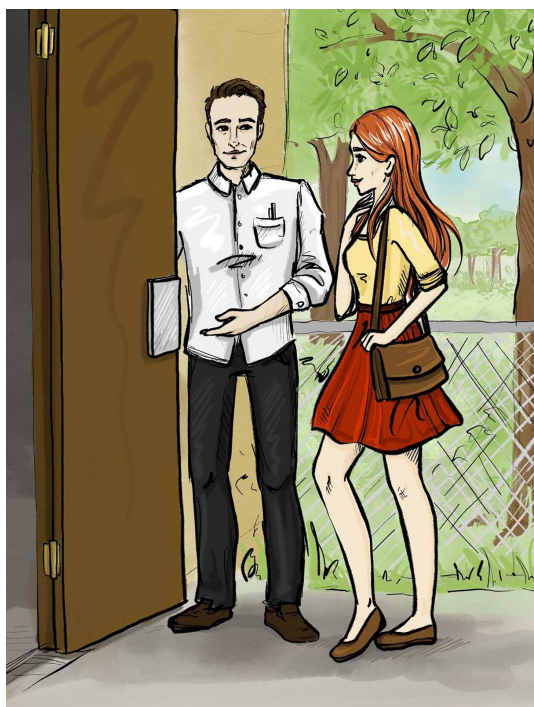
Podobnie uważał Józef Keller, twierdząc, że pytanie o to, co należy do dziedziny moralności, jest pytaniem beznadziejnym, na które nie można znaleźć odpowiedzi. Natomiast można i należy pytać o to, co jest słuszne moralnie, a co niesłuszne (był to głos w dyskusji po wystąpieniu Iji

Lazari-Pawłowskiej, który został opublikowany jako dodatek do artykułu o pojęciu moralności).

Tradycyjne na gruncie filozofii odróżnienie etyki i moralności dotyczy przede wszystkim charakteru teoretycznego pierwszej oraz praktycznego drugiej. Etyka może być rozumiana jako etyka opisowa, czyli nauka opisująca moralność wybranych grup społecznych. Najczęściej etykę rozumiemy jednak jako etykę normatywną, czyli refleksję na tym, co jest dobre, oraz jakie normy i obowiązki powinniśmy wypełniać.

Z kolei moralność dotyczy rzeczywistych przekonań i działań ludzi w odniesieniu do tego, co uważają za dobre, słuszne, godne wyboru, i co uważają za złe, niesłuszne i godne potępienia. Systemy etyczne mają postać np. teorii filozoficznych, kodeksów czy religijnych reguł życia. Moralność ma również charakter normatywny – przejawia się w przekonaniach

o tym, jak powinniśmy i jak nie powinniśmy się zachowywać. Jest jednak wypadkową teoretycznych oczekiwań odnośnie do powinności oraz praktycznej zgody jednostek co do tego, ile wzajemnie od siebie mogą oczekiwać (uwarunkowanej specyficznymi doświadczeniami historyczno-kulturowymi danej społeczności). Tym samym mocno różni się, na przykład, moralność katolicka mieszkańców Polski i moralność katolicka mieszkańców Wenezueli.

Bardzo często traktuje się pojęcie moralności szeroko. Pokrywa się ono wówczas z pojęciem stylu życia, w którym określona moralność dominuje i wpływa na elementy neutralne moralnie (np. moralność, w której pozytywną wartością moralną jest troska i opieka nad osobami potrzebującymi, może wpływać na częste występowanie gestów uprzejmości wobec innych osób, choć one nie potrzebują tego dla zachowania swojego dobrostanu). Czy, na przykład, wystawna gościnność ma charakter moralny?

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Pomimo wskazanych trudności, zdaniem Iji Lazari-Pawłowskiej, można wyodrębnić kilka kryteriów, zgodnie z którymi zarówno w doświadczeniu potocznym, jak i w badaniach [metaetycznych](#) identyfikujemy spośród różnych norm normy moralne.

Kiedy uznajemy, że dane zobowiązanie to norma moralna?

Ija Lazari-Pawłowska wskazuje następujące kryteria, za pomocą których rozpoznajemy i uznajemy pewną zasadę postępowania za normę moralną:

Kryterium psychologiczne

Edward Okuń, *Judasz*
Źródło: domena publiczna.

Zgodnie z nim uznajemy, że norma moralna to taka zasada postępowania, której towarzyszą określone stany świadomości, np. wyrzuty sumienia z powodu niespełnienia normy lub poczucie obowiązku realizacji normy.

Kryterium socjologiczne

Kryterium systemowe

Kryterium treściowe

Kryterium treściowe zrelatywizowane

Dla zwolenników ostatniego kryterium niektóre normy brzmiące identycznie raz będą miały charakter moralny, a raz nie. Przykład: *Nie kradnij, bo kradzież jest moralnie zła* to norma moralna, bo opiera się na aksjologicznym założeniu moralnym, że kradzież jest zła. Natomiast *Nie kradnij, bo mogą cię przyłapać i zabrać ci stypendium* nie jest normą moralną, bo jest oparta na założeniu dotyczącym wartości ekonomicznych.

O ile kryterium treściowe zazwyczaj jest zupełnie wystarczające do wskazania obowiązujących norm moralnych i dokonywania na ich podstawie ocen moralnych w grupie ludzi o poglądach moralnych opartych na wspólnych założeniach aksjologicznych, o tyle trudności z moralnością pojawiają się, gdy spotykają się grupy o odmiennych założeniach aksjologicznych.

Jest wyraźna tradycja w kulturze europejskiej rozumienia moralności jako czegoś ściśle związanego ze szlachetnością, czyli nie dotyczącego bezpośrednio osobistych potrzeb

i interesów osób dokonujących czynów dobrych moralnie, ale realizującego dobro (jakkolwiek rozumiane) innych. Jednak i ta szlachetność napotyka trudności w samorealizacji, gdy zaczyna dotyczyć *obcych*. Z jednej strony przejawiają się te trudności w próbach uspoijnienia pojęcia moralności z kulturami kierującymi się odmiennymi założeniami aksjologicznymi – oddają to na przykład świadectwa rozterek metodologicznych badaczy plemion indiańskich. Z drugiej strony – przejawiają się w arbitralnych rozstrzygnięciach, w jakim zakresie szlachetność powinna obejmować tych, którzy nie należą do wspólnej tradycji moralnej.

Paradoksalny charakter przekonań moralnych tkwi między innymi w tym, że w jednej chwili głosimy ich uniwersalność i bezwarunkowość, by za chwilę dookreślać, w odniesieniu do kogo i pod jakimi warunkami powinno się ich przestrzegać. Być może większa świadomość metaetyczna pozwoliłaby nam skrupulatniej przyglądać się wydawanym przez nas ocenom moralnym i częściej stawiać pytania, czy i pod jakimi warunkami mamy rację.

Nie jest w naszej mocy ujednoznaczyć pojęcie moralności, ale możemy w osobistej praktyce moralnej wyraźniej wskazywać, co i dlaczego uznajemy za zobowiązujące. Dzięki czemu czynimy tę praktykę przedmiotem refleksji, a nie zdajemy się wyłącznie na „moralne oczywistości”.

Słownik

aksjologia

(gr. *ἄξιος*, *áxios* – godny, cenny, *λογος*, *lógos* – słowo, nauka) dziedzina filozofii, której przedmiotem są wartości; bada naturę wartości, ustala normy i kryteria wartościowania oraz hierarchię wartości

metaetyka

(gr. *τὰ μετὰ τὰ φυσικά*, *tá metá tá physiká* – to, co jest po fizyce + gr. *τὰ ἠθικά*, *tá ēthiká* – traktat o obyczajach) teoria i metoda zajmująca się logiczną analizą języka etyki i jej metodologią

Gra edukacyjna

Polecenie 1

Rozwiąż interaktywny quiz i sprawdź swoją wiedzę na temat moralności. Na odpowiedź na wszystkie pytania masz 5 minut. Jeżeli zdarzyło ci się popełnić błąd, po zakończonym teście sprawdź, które odpowiedzi są nieprawidłowe, i spróbuj jeszcze raz.

Test

**Sprawdź swoją
wiedzę na temat
wieloznaczej
moralności, biorąc
udział w grze.**

Poziom
trudności:

łatwy

Limit czasu:

5 min

Twój ostatni
wynik:

-

Uruchom

Polecenie 2

Ułóż pytanie quizowe na temat moralności i daj je do rozwiązania innym uczniom.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Przeczytaj fragment artykułu naukowego autorstwa Iji Lazari-Pawłowskiej. Następnie poniższe pytania moralisty zamień na pytania, które mógłby postawić badacz moralności.

((Ija Lazari-Pawłowska

O pojęciu moralności

Moralista odpowiada na pytanie, co jest moralne w sensie „dobre moralnie”, badacz moralności odpowiada na pytanie, czym charakteryzują się owe zjawiska moralne, i wyodrębnia zakres tych zjawisk, ale i jego odpowiedź w sprawach spornych dotyczących zakresu wyznaczona bywa przez aksjologię.

Źródło: Ija Lazari-Pawłowska, *O pojęciu moralności*, „Etyka” 1996, nr 1, s. 33–34.

1. Jak moralnie ukarać zabójcę?

2. Kto jest moralnym wzorem dla Was?

3. Czy moje pobudki można uznać za moralne?

Ćwiczenie 3

Inna spośród wielkich polskich filozofek, Maria Ossowska, zwracała uwagę, że wyznaczanie granic pojęciu moralności jest już sprawą moralną. Przy poniższych zdaniach wskaż okoliczności, w których te zdania będą wyrażać treści moralne.

1. Jest mi obojętne, czy zrobisz mi kanapkę z wędliną, czy z dżemem.

2. Dziękuję, że pożyczyłaś mi swoją zieloną sukienkę.

3. Niech zostanie w domu i odpoczywa.

Ćwiczenie 4

Uzupełnij tekst.

„Jeżeli nasze dotychczasowe pojęcie obowiązku wyprowadziliśmy z pospolitego użycia naszego praktycznego , to nie należy z tego bynajmniej wysnuwać wniosku, jakobyśmy traktowali je jako pojęcie doświadczalne. Przeciwnie, gdy zwracamy uwagę na ludzi, o którym poucza nas doświadczenie, natrafiamy na częste i, co sami przyznajemy, słuszne utyskiwania, że nie można przytoczyć żadnych pewnych przykładów usposobienia do postępowania z czystego obowiązku, do tego stopnia, że chociaż niejedno może dzieje się zgodnie z tym, co obowiązek nakazuje, to jednak zawsze jeszcze jest wątpliwe, czy dzieje się to naprawdę z obowiązku, czy więc posiada wartość . Dlatego istnieli zawsze filozofowie, którzy wręcz zaprzeczali rzeczywistości tego usposobienia w postępowaniu moralnym i przypisywali wszystko mniej lub więcej wysubtelnionej miłości , nie poddając jednak z tego powodu w wątpliwość trafności pojęcia moralności, a podnosząc raczej z serdecznym pożałowaniem ułomność i obłudę natury ludzkiej, która wprawdzie jest dość , aby tak czcigodną ideę wziąć sobie za wzór postępowania, jednakowoż zarazem zbyt słaba, żeby się jej trzymać, a rozumu, który jej za służyć powinien, tylko do tego używa, aby zaspokoić skłonności, czy to pojedynczo, czy w najlepszym razie w największej ich zgodności pomiędzy sobą”.

(I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki moralności*, tłum, M. Wartenberg, Kęty 2013, s. 406.)

ambitna

prawodawcę

doświadczenia

zachowanie się

rozumu

moralną

kamerdynera

własnej

Boga

bratanie się

absolutną

szlachetna

Ćwiczenie 5

Jeszcze raz przeczytaj uzupełniony tekst I. Kanta i wskaż, które kryterium do określania norm moralnych stosuje Kant.

☐ kryterium treściowe zrelatywizowane

☐ kryterium psychologiczne

Przeczytaj tekst, a następnie odpowiedz na pytanie: w oparciu o które kryterium wyodrębniane są normy moralne omówione w tekście?

((Jacek Wojtysiak

Filozofia i życie

„Nie zabijaj!” i inne normy

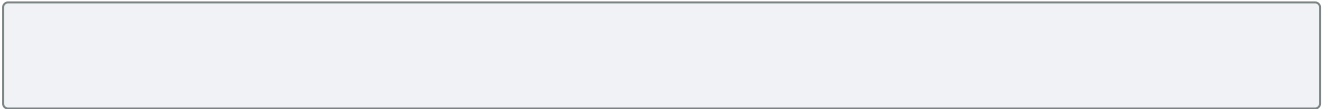
Wielu ludzi sądzi, że istnieją normy moralne, które regulują życie ludzkie i które należy respektować. Co więcej, ludzie ci – bez względu na to, czy pieczołowicie stosują się do tych norm, czy tylko się z nimi liczą – uważają, że są one powszechne, obiektywne i bezwarunkowe. Ową powszechność, obiektywność i bezwarunkowość norm rozumieją mniej więcej następująco:

- norma jest powszechna, czyli obowiązuje wszystkich ludzi;
- norma jest obiektywna, czyli jest zastana, a nie skonstruowana przez nich;
- norma jest bezwarunkowa, czyli bezwzględnie nakazuje lub zakazuje wszystkich czynów należących do klasy przez tę normę określonych.

Najbardziej oczywistym przykładem normy spełniającej powyższe warunki jest: „nie zabijaj!”. Wielu z nas żywi przekonanie, że obowiązuje ona wszystkich ludzi, którzy mogą tę normę pojąć i spełnić; podkreślimy: wszystkich taki („normalnych”) ludzi bez wyjątku – bez względu na czas, miejsce i inne okoliczności ich działania. Sądzymy też, że norma ta nie zależy od naszych przekonań lub pragnień; nie wytworzyliśmy jej, a co najwyżej odtworzyliśmy jej treść i rozpoznaliśmy jej obowiązywanie. Co więcej, norma ta bezapelacyjnie zakazuje wszystkich czynów, które

należą do klasy czynów będących zabijaniem jakiegokolwiek człowieka; nic innego, jak sam fakt należenia do tej klasy, klasy przez normę „napiętnowanej”, powoduje, że zabójstwo jest zakazane – nie istnieją żadne warunki ani okoliczności, które mogą stanowić tu jakieś wyjątki.

Źródło: Jacek Wojtysiak, *Filozofia i życie*, Kraków 2007, s. 157.

Znajdź i odsłuchaj balladę autorstwa Bolesława Leśmiana pt. *Strój* w wykonaniu Magdy Umer, a następnie odpowiedz na pytania.

((Bolesław Leśmian

Strój

Miała w sadzie strój bogaty,
Malowany w różne światy,
Że gdy w nim się zapodziała,
Nie wędrując - wędrowała.
Strój koloru murawego,
A odcienia złocistego -
Murawego - dla murawy,
Złocistego - dla zabawy.

Zbiegło się na te dziwy aż stu planetników,
Otoczyli ją kołem, nie szczędząc okrzyków.

Podawali ją sobie z rąk do rąk, jak czarę:
„Pójdmy duszę tym miodem, co ma oczy kare!”

Podawali ją sobie z ust do ust na zmiany:
„Słodko wargą potłoczyć taki krzew różany!”

Porywali ją naraz w stu pieśczoł zawieję:
„Dziej się w tobie to samo, co i w nas się dzieje!”

Dwojgiem piersi ust głodnych karmiła secinę:
„Nikt tak słodko nie ginął, jak ja teraz ginę!”

Szła pieszczota koleją, dreszcz z dreszczem się mijał,
Nim jeden wypił do dna - już drugi nadpijał.

Kto oddawał - dech chwytał, a kto brał - dech tracił,
A kto czekał za długo - rozumem przypłacił!

Sad oszalał i stał się nie znany nikomu,
Gdy ona, jeszcze mdlejąc, wróciła do domu.

Miała w oczach ich zamęt, w piersi - ich oddechy,
I płonęła na twarzy od cudzej uciechy!

„Jakiż wicher warkocze w świat ci rozwieruszył?”
„Ach, to strzelec - postrzelec w polu mnie ogłuszył!”

„Co za dreszcz twoim ciałem tak żarliwie miota?”
„Śniła mi się w śródleciu burza i pieszczota!”

Mać ją, płacząc, wyklęła - ojciec precz wyrzucił,
Siostra łokciem skarciła, a brat się odwrócił.

A kochanek za progiem z pierścieni ograbił,
I nie było nikogo, kto by jej nie zabił.

I nie było nikogo, kto by nie był dumny,
Że ją przeżył, gdy poszła wraz z hańbą do trumny.

Tylko Bóg jej nie zdradził i ślepo w nią wierzył
I przez łzy się uśmiechał, że ją w niebie przeżył.

„Ty musisz dla mnie polec na śmierci wezgłowi,
A ja muszę dla ciebie trwać na pogotowiu!

Ty pójdziesz tą doliną, gdzie ustaje łkanie,
A ja pójde tą górą na twoje spotkanie.

Ty opatrzysz me rany, ja twych pieśczęt ciernie,
I będziem odtąd w siebie wierzyli bezmiernie!"

Miała w trumnie strój bogaty,
Malowany w różne światy,
Że gdy w nim się zapodziała,
Nie wędrując - wędrowała.
Strój koloru murawego,
A odcienia złocistego -
Murawego - dla murawy,
Złocistego - dla zabawy.

Źródło: Bolesław Leśmian, *Strój*.

1) Z tytułu jakiej normy moralnej dziewczynę spotkały restrykcje ze strony rodziny?

2) Jakie kryterium, powszechnie przyjmowane przy uznawaniu tej normy za moralną, zakwestionował poeta?

Przeczytaj tekst i wykonaj zadanie.

((K. W. Franken

Moralność należy przeciwstawić roztropności. Jest rzeczą możliwą, że roztropność i moralność dyktują niekiedy te same rodzaje zachowań, np. uczciwość. Możliwe też, że roztropność stanowi cnotę moralną; jednak dla moralnego punktu widzenia nie jest charakterystyczne wyznaczanie tego, co jest dobre lub szlachetne wyłącznie w kategoriach pragnień jednostki lub jej interesu.

Źródło: K. W. Franken, s. 40.

Przeczytaj fragment tekstu K. W. Frankena. Następnie do poniższych norm dopisz uzasadnienia.

A) Podyktowane roztropnością:

- 1) Bądź miły/miła dla innych.
- 2) Nie zdradzaj żony lub męża.
- 3) Bądź oszczędny/oszczędna.

B) Podyktowane moralnością:

- 1) Bądź miły/miła dla innych.
- 2) Nie zdradzaj żony lub męża.
- 3) Bądź oszczędny/oszczędna.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Wieloznaczna moralność?

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

V. Umiejętność stawiania pytań światopoglądowych (w tym moralnych) i poszukiwania odpowiedzi na nie z wykorzystaniem wiedzy filozoficznej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

6. Immanuel Kant. Uczeń:

4) analizuje fragment Uzasadnienia metafizyki moralności Immanuela Kanta (rozdz. 2).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Poznasz pojęcie moralności.
- Poznasz kryteria wyodrębniania norm moralnych usystematyzowane przez I. Lazari-Pawłowską.
- Poćwiczysz analizę tekstu filozoficznego, tekstu kultury oraz wypowiedzi potocznych ze względu na obecne w nich rozumienie moralności oraz kryteriów norm moralnych.

Cele operacyjne. Uczeń:

- definiuje moralność;
- wskazuje kryteria rozpoznawania i uznawania norm moralnych: kryterium psychologiczne, socjologiczne, systemowe, treściowe, treściowe zrelatywizowane;
- dokonuje analizy fragmentów tekstów źródłowych: I. Lazari-Pawłowska, *O pojęciu moralności*; I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki moralności*; J. Wojtysiak, *Filozofia i życie*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Wieloznaczna moralność?”. Prosi uczestników zajęć o przygotowanie prezentacji na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”.
2. Uczniowie mają za zadanie obserwować debatę publiczną, w tym wypowiedzi polityków prezentowane w mediach. Konieczne jest zapoznanie się przez uczniów z różnymi źródłami.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i wyświetla na tablicy temat i cele lekcji. Prosi uczniów, by na podstawie wiadomości zdobytych przed lekcją zaproponowali kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Nauczyciel, po wyświetleniu dostępnego w panelu użytkownika raportu, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji: sprawdza, którzy uczestnicy zajęć zapoznali się z udostępnionym przed lekcją e-materiałem. Jeśli większość uczniów nie przeczytała tekstu, nauczyciel inicjuje rozmowę kierowaną wprowadzającą w temat:
 - *Co to znaczy, że możemy ocenić coś moralnie?*

- *Co to znaczy, że możemy coś uznać za dobre lub złe w sensie moralnym?*
- *Co to znaczy, że coś jest moralne?*

Faza realizacyjna:

1. **Śniegowa kula.** Nauczyciel informuje uczniów, że będą poszukiwać odpowiedzi na pytania: *Co jest problemem oceny moralnej? Co wpływa na zajęcie danego stanowiska? Jakie są argumenty za oceną moralną danego stanowiska?* Uczniowie:
 - a. najpierw indywidualnie opracowują odpowiedź na zadane pytanie;
 - b. potem łączą się w pary, porównują swoje propozycje i spisują na osobnej kartce listę swoich rozwiązań;
 - c. następnie uczniowie gromadzą się w czwórkach i w podobny sposób konfrontują swoje stanowiska, a zebrane stanowiska piszą na nowej kartce;
 - d. w dalszej części uczniowie połączą się w jeszcze liczniejsze grupy, aż wobec postawionego problemu wypowie się cała klasa. Wszystkie uzgodnione na forum całej klasy odpowiedzi wraz z argumentami zostają zapisane na tablicy.
 Po wykonaniu zadania i ustaleniu wspólnie przez uczniów rozwiązania/odpowiedzi nauczyciel weryfikuje ją i w razie potrzeby uzupełnia.
2. **Praca z multimediami.** Uczniowie indywidualnie rozwiązują test. Nauczyciel może nagrodzić oceną bardzo dobrą ucznia, który jako pierwszy poda poprawne odpowiedzi.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie w parach rozwiązują ćwiczenia nr 1-6.
Weryfikacja odpowiedzi na forum klasy.

Faza podsumowująca:

1. Na zakończenie uczniowie indywidualnie wykonują ćw. 8.
2. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”.
Wspólnie z uczniami poddaje refleksji proces dydaktyczny: czego się uczniowie nauczyli, czy osiągnęli założone cele?
3. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz rozprawkę argumentacyjną za i przeciw na temat: *Ocena moralna prawa do aborcji*.

Materiały pomocnicze:

- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, Warszawa 2010.
- *Wychowanie-mądrość-kultura. Problemy współczesnego wychowania w perspektywie sokratejskiej*, red. B. Jodłowska i M. Flanczewska-Wolny, Kraków 2011.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimediu:

- Uczniowie zapoznają się z multimediami w sekcji „Gra edukacyjna” i przygotowują do niego pytania. Następnie zadają je sobie nawzajem, sprawdzając stopień przyswojenia jego treści.